

**Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Географічний факультет
Кафедра географії**

С. О. Пугач

ГЕОГРАФІЯ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ

Робоча навчальна програма курсу

Луцьк – 2012

УДК 911.3:314.7(073)
ББК 60.73я73-9
П 88

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 3 від 21 листопада 2012 року)*

Рецензенти:

Лажнік Володимир Йосипович – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства і міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Слащук Андрій Миколайович – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Пугач С. О.

П 88 **Географія** міграцій населення : робоча навч. прогр. курсу / С. О. Пугач. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2012. – 20 с.

Робоча навчальна програма курсу містить структуру залікового кредиту курсу, тематичний план змістових модулів, перелік питань до семінарських занять і підсумкового контролю, завдання для самостійної та індивідуальної роботи, рекомендовану літературу для студентів географічного факультету, які навчаються за спеціальністю „Економічна та соціальна географія”.

УДК 911.3:314.7(073)
ББК 60.73я73-9

© Пугач С. О., 2012
© Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, 2012

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ „ГЕОГРАФІЯ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ”

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

Галузь знань, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчального курсу
Галузь знань: <i>0401 Природничі науки</i> Спеціальність: <i>8.04010402 Економічна та соціальна географія</i> Освітньо-кваліфікаційний рівень: <i>магістр</i>	Кількість кредитів, відповідних ECTS: <i>4</i> Загальна кількість годин: <i>144</i> Тип курсу: <i>Цикл дисциплін вільного вибору студентом</i> Рік підготовки: <i>5</i> Семестр: <i>9</i> Лекції: <i>24</i> Семінари: <i>10</i> Практичні: <i>14</i> Самостійна робота: <i>48</i> Індивідуальна робота: <i>48</i> Модулів: <i>3</i> Змістових модулів: <i>3</i> Вид контролю: <i>екзамен</i>

2. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Міграції населення є важливою характеристикою сучасного суспільного розвитку. Вони здійснюють різноманітний вплив на стан і перспективи розвитку як планети в цілому, так і окремих регіонів і країн. У той же час вони безпосередньо пов'язані із загальним станом і переживаннями людей, які в тій чи іншій мірі залучені у міграційні процеси. Вивчення міграційних процесів є актуальним і надзвичайно важливим для сучасної української держави та його населення, яке активно приймає участь у глобальних міграційних процесах.

2.1. Предмет курсу “Географія міграцій населення”

“Географія міграцій населення” є однією з дисциплін вільного вибору студентів для магістрів спеціальності “Економічна та соціальна географія” спеціалізації „Управління розвитком регіону”, вивчення якої проводиться протягом IX семестру.

Навчальна дисципліна “Географія міграцій населення” розкриває теоретичні та практичні аспекти суспільно-географічного дослідження міграційних процесів населення регіонів та міграційних потоків населення різних територіальних рівнів: від глобального рівня (весь світ) до мікрорівня (окремий населений пункт).

2.2. Мета вивчення курсу “Географія міграцій населення”

Метою вивчення дисципліни є набуття студентами теоретичних і практичних знань з суспільно-географічного дослідження міграційних процесів населення на різних регіональних рівнях. Сформуванню у студента цілісної системи соціально-економічного та географічного мислення та знань в галузі управління міграційними процесами у сучасних соціально-економічних і демографічних умовах.

1.3. Рекомендації з вивчення дисципліни “Географія міграцій населення” в контексті міжпредметних зв’язків

З метою оптимального вивчення навчального курсу “Географія міграцій населення” студент повинен мати ґрунтовні знання навчальних предметів циклу гуманітарних і соціально-економічних дисциплін: основ економіки, соціології, психології, історії, правознавства; предметів циклу фундаментальних дисциплін: вища математика, інформатика з основами геоінформатики, основи географічного моделювання та прогнозування; предметів циклу професійно орієнтованих дисциплін: економічна і соціальна географія України, регіональна економічна та соціальна географія, географія населення з основами демографії, основи етнополітики, географія культури, географія комунікацій тощо.

Зміст курсу можна визначити як оригінальний, оскільки даної проблематики торкаються тільки фрагментарно при вивченні інших дисциплін („Економічна і соціальна географія України”, „Регіональна економічна та соціальна географія”, „Географія населення з основами демографії”, „Географія Волині”). У вказаних курсах міграції населення розглядаються, як правило, на одному-двох заняттях й на одному регіональному рівні (світ, Україна, Волинська область). Вказана особливість, разом з прикладною специфікою дисципліни, дозволяє використовувати отриманий багаж знань і умінь у подальшій професійній діяльності магістрів спеціальності „економічна та соціальна географія”.

1.4. Завдання вивчення курсу “Географія міграцій населення”

Завданням даного курсу вивчення теоретико-методологічних та прикладних аспектів суспільно-географічного дослідження міграцій населення як у розрізі певних територій, так і по міграційних потоках.

При вивченні дисципліни “Географія міграцій населення” студент повинен **знати:**

- суть і особливості міграції населення як соціального-економічного процесу;
- основні категорії понятійно-термінологічного апарату географії міграцій населення;

- принципи функціональної взаємодії соціальних, економічних, політичних, правових, психологічних і інших чинників, що впливають на міграційні процеси;
- механізми формування і розвитку міграційної політики на загальнонаціональному та регіональному рівнях;
- класифікацію видів і типів міграцій;
- методи і технології аналізу діяльності міграційних служб і організацій, які здійснюють міграційну політику України на різних рівнях;
- механізми, інструменти і інститути міграційної політики;
- особливості сучасної міграційної ситуації у Волинській області та Україні.

В результаті вивчення дисципліни “Географія міграцій населення” студент повинен **вміти**:

- діагностувати регіональну міграційну ситуацію;
- пояснювати взаємозв’язок соціально-економічних та міграційних процесів в суспільстві;
- аналізувати первинну статистичну інформацію;
- розраховувати основні показники та коефіцієнти міграції населення;
- складати програму дослідження міграцій населення, яка дозволяє отримати кількісну і якісну інформацію трудових мігрантів;
- проводити аналіз міграційних передумов, що складаються в суспільстві, і на його основі складати прогноз розвитку міграційної ситуації у регіоні.

3. СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ КУРСУ

Тема	Кількість годин, відведених на:			
	Лекції	Практичні заняття	Само-стійну роботу	Індивідуальну роботу
Змістовий модуль I. Теоретико-методичні основи вивчення міграцій населення				
Тема 1. Географія міграцій населення як наука. Історія дослідження міграцій населення	2	2	4	4
Тема 2. Поняття „міграції населення”. Типізація міграцій населення	2	2	4	4
Тема 3. Фактори, які впливають на міграції населення	2	2	4	4
Тема 4. Методи вивчення міграцій населення	2	–	2	2
Тема 5. Теорії та концепції міграційних процесів	2	2	2	2
Змістовий модуль II. Ретроспективний аналіз міграцій населення				
Тема 6. Ретроспективний аналіз міграцій населення світу	2	2	4	4
Тема 7. Ретроспективний аналіз міграцій населення України	2	2	4	4
Тема 8. Ретроспективний аналіз міграцій населення Волинської області	2	2	4	4
Змістовий модуль III. Суспільно-географічна характеристика сучасних міграційних процесів населення				
Тема 9. Суспільно-географічна характеристика сучасних міграцій населення світу	2	2	4	4
Тема 10. Суспільно-географічна характеристика сучасних міграцій населення України	2	2	4	4
Тема 11. Суспільно-географічна характеристика сучасних міграцій населення Волинської області	2	2	4	4
Тема 12. Міждержавна трудова міграція	1	2	4	4
Тема 13. Прогнозування міграційної ситуації	1	2	4	4
Всього	24	24	48	48

4. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЗМІСТОВИХ МОДУЛІВ

Змістовий модуль І. ТЕОРЕТИКО- МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ

Тема 1. ГЕОГРАФІЯ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ ЯК НАУКА. ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ (2 год.)

Суть дисципліни „Географія міграцій населення”, її предмет і метод, мета і завдання. Географія міграцій в системі географічних наук. Зв'язок географії міграції населення з демографією, географією міського і сільського розселення, географією культури, економічною та соціальною географією, історичною географією, історією, регіональною економікою, антропологією, соціологією, математикою, політологією, економікою, історією, правознавством, політологією, конфліктологією та іншими дисциплінами.

Історія розвитку науки, її основні періоди. Становлення і розвиток наукового напрямку. Дослідження міграційних процесів в дореволюційній Росії: А. А. Кауфман, І. Л. Ямзін, В. П. Вошинін, І. А. Гурвіч. Дослідження міграційних процесів в 1960-1980-ті роки: В. І. Переведенцев, Ж. А. Зайончковська, Т. І. Заславська, Л. Л. Рибаківський, В.В.Оникієнко, О.У.Хомра. Дослідження міграційних процесів в зарубіжних країнах: Е. Равенштайн, Б. Томас, Т. Мальтус, К. Тейлор, Дж. Бекер, В. Кларк. Дослідження міграцій населення в Україні: М. Ю. Височин, В. О. Джаман, С. О. Западнюк, Ф. Д. Заставний, О. А. Малиновська, В. В. Оникієнко, С. І. Пирожков, О. В. Позняк, М. Д. Романюк, Л. Г. Руденко, В. І. Товкун, О. У. Хомра.

Тема 2. ПОНЯТТЯ „МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ”. ТИПІЗАЦІЯ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ (2 год.)

Суть поняття „міграція населення”. Його синоніми. Підходи до трактування міграції населення. Широке та вузьке трактування. Визначення поняття міграція у працях провідних українських та іноземних вчених.

Співвідношення понять „класифікація” та „типізація”. Визначення і класифікація просторової мобільності населення. Критерії ідентифікації міграції (зміна місця проживання, критерій часу, причини міграції). Різноманітні види міграції: внутрішня і зовнішня, трудова, учбова і т. д.

Міграційні процеси: поняття, форми, види. Проблема класифікації міграційних процесів. Епізодична міграція. Маятникова міграція. Сезонна міграція. Безповоротна міграція. Міжтериторіальна і міжпоселена міграція. Міграції внутрішні і зовнішні. Вимушена міграція.

Тема 3. ФАКТОРИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ (2 год.)

Поняття „фактор міграції”. Причинно-наслідковий механізм міграції населення, його структура, класифікація, пріоритетність, еволюція. Об'єктивні і суб'єктивні фактори. Природно-географічні, економічні, демографічні, етнічні,

соціально-психологічні, політичні та ін. «Фактори-регулятори» та «фактори-умови». Негативні і позитивні чинники. Вивчення мотивів і причин міграції. Структура факторів міграції в сучасній Україні.

Тема 4. МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ (2 год.)

Джерела даних про міграцію населення (перепис населення, листи обліку вибуття, прибуття мігрантів, відомча документація, архівні документи). Методи обліку міграції: прямий і непрямий облік міграції. Показники міграції: абсолютні показники – число прибулих, число вибулих, сальдо міграції (чиста міграція, або нетто-міграція), міграційний оборот; відносні показники: коефіцієнти інтенсивності міграції, індекс відносної інтенсивності міграції, ефективність міграції.

Методи дослідження міграційних процесів (статистичні, порівняльно-географічний, соціологічні, геоінформаційні, типологічного групування, контент-аналіз, географічне моделювання та ін.).

Тема 5. ТЕОРІЇ ТА КОНЦЕПЦІЇ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ (2 год.)

Основні наукові підходи і напрями у вивченні міграцій населення. Історичний підхід. Економічний підхід (класична концепція; меркантилізм; мальтузіанство; марксизм; неокласична теорія; кейнсіанство і т.д.); демографічний підхід (загальна теорія народонаселення); міграційний підхід; соціологічний підхід; політичний підхід і ін.

Математичні моделі міграції населення (А. Кетле, Стоуффер, Ципф). Динамічні і статистичні моделі. Детерміновані і стохастичні (імовірнісні) моделі міграції. Регресивні моделі. Інтерактивні моделі міграції населення (К. Кері, Е. Равенштейн). Моделі чинників міграції (І. Лоурі, М. Грінвуд, Т. Заславська, Л. Рибаківський, І. Матлін). Стативно-вікова модель міграційних потоків (А. Роджерс, А. Кастро). Моделі міграційної структури (С. Роджерс, А. Плейн). Марківські моделі міграції населення. Мікроекономічні моделі міграції. Макромоделі (Т. Хагерстрад, Л. Стьяастад).

Змістовий модуль II. РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ

Тема 6. РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ СВІТУ (2 год.)

Міграції населення найдавніших часів. Розселення стародавніх племен. Вплив розвитку міст, ремесла і торгівлі на міграційні процеси. Работоргівля як вид міграції. Велика грецька колонізація. Заселення Італії в I тисячолітті до н.е. (етруски, греки, фінікійці). Вплив міграційних процесів на соціальну структуру давньоримського суспільства: патриції – корінні жителі, плебеї – біженці і переселенці. Пунічні війни і колонізація Північної Африки. Нашестя готів, вандалів, варварів як причина занепаду Римської імперії. Велике переселення народів (IV–VII ст. н. е.).

Середні віки (V–XVI ст. н.е.). Розселення німецьких племен на території Західної Європи. Торгова міграція. Внутрішня колонізація. Трудова міграція (розвиток ремісничого і поява мануфактурного виробництва). Інтенсивний характер демографічного обміну держав (міждержавні міграції). Виникнення Арабського халіфату (V – XVI ст.) як найбільший міграційний рух населення періоду Середньовіччя. Реконкіста. Поява релігійних і учбових міграцій. Етнічні депортації. Розселення вікінгів. Хрестові походи як рух військової колонізації. Переміщення торгових шляхів до Ірану як чинник міграції населення в Арабському халіфаті. Процес урбанізації і його вплив на міграційні процеси. Початок проникнення в країни Сходу європейців (португальців, голландців і англійців) в XV–XVI ст.

Новий час (XVI – кінець XIX ст.). Великі географічні відкриття і їх наслідки. Зародження колоніальної системи. Португальська «точкова колонізація». Іспанські конкістадори. Політика європейських держав щодо корінного населення американського континенту (доля ацтеків, інків, індіанців). Ввезення рабів з Африки як чинник формування поліетнічного населення Америки. Піратство і работоргівля як особливий вид міграцій. Перша буржуазна революція в Нідерландах. Розвиток промисловості, суднобудування, торгівлі як чинники виникнення сезонної міграції. Розвиток в Англії мануфактурного виробництва і «обгороджування» як чинники міграції сільського населення в місто. Бродяжництво в Англії у I половині XVI століття як особливий вид міграцій населення. Колоніальна експансія в Центральній і Північній Америці, Індії. Колонізація Індії, Індонезії і Австралії в XVIII столітті. Нова міграційна хвиля як наслідок розвитку залізничного транспорту і пароплавства.

Вплив внутрішньополітичних і внутрішньоекономічних чинників на міграційну ситуацію (зростання території США в першій половині XIX століття і внутрішня колонізація; промисловий переворот, його локалізація в північно-східних штатах; «Золота лихоманка»). Промисловий переворот і його наслідки. Наполеонівські війни як чинник міграцій в Європі в першій половині XIX століття. Еміграція з країн Європи в країни переселенського капіталізму (Канада, Австралія та ін.) і США. Початок створення міграційного законодавства.

Новітній час (кінець XIX – середина XX ст.). Завершення територіального поділу світу і боротьба за його перерозподіл. Колоніальна система. Британська експансія в Азії і Африці. Поява домініонів. Французька колоніальна експансія в Азії і Африці. Міграції населення в роки першої світової війни і післявоєнний період. Проблема біженців і військовополонених. Міграційні процеси першої чверті XX століття як результат розпаду Австро-Угорської і Османської імперій (етнічні міграції турок, болгар, греків, німців, геноцид і депортація вірмен). Діяльність перших міжнародних організацій у справах біженців (Ліга Націй, Ф. Нансен і його діяльність).

Міграції населення в Європі напередодні другої світової війни. Зародження нацизму. Депортації і інші територіальні переміщення в державах профашистської орієнтації. «Переселенські» плани нацистської Німеччини.

Процеси депортації в Болгарії, Японії, США. Міграція в роки другої світової війни. Біженці. Військовополонені. «Виселенці». Евакуйовані. «Фольксдойче». Міграційні процеси після закінчення другої світової війни (1945–1951 рр.).

Післявоєнна зміна кордонів та її вплив на міграційні процеси в Європі. Крах колоніальної системи. Репатріація і депортація етнічних німців, проблема біженців і військовополонених, міграції як результат деколонізації. Розвиток і діяльність системи міжнародних організацій по міграції: УВКБ ООН, UNRRA, МОМ і ін. Міграційне законодавство. Еміграція європейського населення в США, Австралію, ПАР. Особливості демографічного розвитку країн «третього світу» після другої світової війни. «Демографічний вибух» і його вплив на світові міграційні процеси. Основні тенденції міграційних процесів в другій половині ХХ століття.

Тема 7. РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ (2 год.)

Значення міграцій населення в історії України. Міграційне районування території України. Міграційні провінції України: Північно-Західна, Південно-Західна та Південно-Східна. Давні міграції населення України. Хвилі української еміграції. I хвиля української еміграції (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). II хвиля української еміграції (міжвоєнний період). III хвиля української еміграції (Друга світова війна та повоєнний період). VI хвиля української еміграції (початок 90-х рр. ХХ ст.).

Українська діаспора. Західна українська діаспора. Розселення українців у США, Канаді, Аргентині, Бразилії, Парагваї, Уругваї, Австралії, Франції, Великобританії, Польщі, Словаччині, Чехії, Румунії, колишній Югославії. Східна українська діаспора. Розселення українців у Росії, Білорусі, Молдові, Казахстані, інших країнах колишнього СРСР. Райони особливо високої концентрації українців: зелений клин, малиновий клин, сірий клин. Проблема взаємовідносин української діаспори та сучасного населення України.

Тема 8. РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ (2 год.)

Значення міграцій населення у формуванні сучасного складу населення Волинської області. Найдавніший період: міграційні хвилі із північного заходу Європи, масовий „зсув” українського населення на захід після монголо-татарської навали. Литовсько-польська доба: литовська експансія без культурно-релігійних утисків, агресивна польська експансія із значним культурно-релігійним гнітом, колонізація вільних земель Південної та Східної України (т. з. „дикє поле”), примусове вивезення українців кримськими татарами і турками.

Російський період (1795–1918 рр.): польська експансія, німецька та чеська колонізація. Міжвоєнний період (1918–1939 рр.): імміграція поляків, росіян (репатріанти із СРСР); еміграція українців. Військове та цивільне осадництво.

Друга світова війна та повоєнний період (1939–1952 рр.): вивезення населення на примусові роботи до Німеччини, масові виселення

„неблагонадійних” елементів до таборів ГУЛАГу, виселення поляків до Польщі; переселення українців із-за Західного Бугу, збільшення російської присутності.

Друга половина ХХ ст.: інтенсивні урбанізаційні процеси, імміграція росіян, еміграція волинян на південь України, Донбас, Сибір, Далекий Схід. Радянські новобудови. Сезонні трудові міграції. Масова еміграція із сільської місцевості.

Змістовий модуль III. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ

Тема 9. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ СВІТУ (2 год.)

Основні тенденції сучасної міжнародної міграції, масштаби. Регіональні особливості міжнародної міграції: тенденції міжнародної міграції в Європейських країнах, США. Міграційні процеси в країнах Східної Європи. Міграційні процеси в країнах Азії, Африки і Латинської Америки. Типи країн Європи за часткою іммігрантів в загальній чисельності населення.

Основні напрями міграційних процесів населення Північної і Південної Америки. Особливості міграцій населення Австралії. Міграційний рух на території Європи. Основний вектор міграції населення країн Африки і Азії. Проблеми перспективного розміщення населення. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію.

Міграційна політика в країнах Західної Європи. Особливості міграційної політики в США. Роль ООН і МОП (Міжнародній організації праці) у розробці міжнародної міграційної політики.

Тема 10. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ (2 год.)

Сучасні тенденції міграційних процесів. Внутрішньорегіональні, міжрегіональні та міждержавні міграції. Области-донори та області-реципієнти. Головні країни української еміграції та імміграції. Вплив міграцій на трансформації чисельності і складу населення.

Риси сучасної еміграції: етнічні, соціально-демографічні. Соціально-економічні і демографічні наслідки еміграції в Україні. Проблема «відтоку умів», її соціально-економічні наслідки.

Міграція і безпека розвитку регіонів, держав. Вплив міграції на економічну, інтелектуальну, демографічну, етнокультурну безпеку. Міграційна політика. Інститути і механізми міграційної політики. Міграційна служба України. Управління міграцією в Україні. Мета, принципи і основні напрями міграційної політики в Україні. Прикордонний контроль.

Права мігрантів. Основи міграційного права в Україні. Нормативно-правова база в області міграції. Громадські організації мігрантів. Реєстрація мігрантів.

Районування міграцій населення України. Міграційні райони: Кримський (АР Крим, Севастополь), Південно-Східний (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Харківська і Херсонська області), Середньоукраїнський (Одеська, Кіровоградська, Полтавська та Сумська), Галицько-Буковинський (Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська і Чернівецька області), Закарпатський район (Закарпатська область), Північно-Західний (Вінницька, Волинська, Житомирська, Київська (без м. Києва), Рівненська, Хмельницька, Черкаська і Чернігівська), Столичний (Київ).

Тема 11. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ (2 год.)

Міграційна ситуація у Волинській області. Географічна структура міграційних зв'язків Волинської області. Внутрішньообласна, міжобласна та міждержавна міграція в області. Розселення мігрантів. Основні проблеми, зумовлені міграціями населення у Волинській області.

Сучасні тенденції міграційних процесів. Внутрішньорегіональні, міжрегіональні та міждержавні міграції. Райони-донори та райони-реципієнти. Головні країни волинської еміграції та імміграції. Вплив міграцій на трансформації чисельності і складу населення.

Районування міграцій населення Волинської області. Міграційні райони: Північний (Камінь-Каширський, Любешівський, Любомльський, Ратнівський, Старовижівський, Шацький райони), Центральний (міста обласного підпорядкування Володимир-Волинський, Ковель, Володимир-Волинський, Нововолинськ, Іваничівський, Ковельський, Локачинський, Рожищенський, Турійський райони), Південно-Східний (м. Луцьк, Горохівський, Ківерцівський, Луцький райони).

Тема 12. МІЖДЕРЖАВНА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ (1 год.)

Поняття трудової міграції. Трудова міграція в країнах пострадянського простору. «Човникова» трудова міграція. Нелегальна іноземна робоча сила. Трудова міграція в країнах Західної Європи. Види, форми, чинники, причини, проблеми, механізми. Трудова міграція як засіб виживання. Соціальні і економічні ефекти. Міграція і ринок праці. Міграція на навчання. Наслідки міграції для регіонів виходу і регіонів вселення.

Глобалізація та міждержавний рух трудових ресурсів. Передумови та чинники закордонної трудової міграції громадян України. Географія української закордонної трудової міграції. Негативні сторони закордонної трудової міграції. Позитивні сторони закордонної трудової міграції.

Понятійний апарат. Різноманітність підходів до уніфікації і класифікації дефініцій. Стан сучасного понятійного апарату по трудовій міграції населення. Різноманітність критеріїв (тимчасові, кваліфікаційні, географічні, статево-вікові і т. д.), які визначають трудову міграцію, працівника-мігранта, ринок праці, ринок робочої сили.

Причинно-факторний механізм і функції трудової міграції Обумовленість виникнення трудової міграції конкретними історичними, соціально-

економічними, військово-політичними, демографічними, екологічними, національними, географічними і іншими чинниками. Класифікація функцій трудової міграції: постійні і тимчасові; внутрішні і зовнішні; основні і неосновні. Характеристика основних внутрішніх і зовнішніх функцій; їх динаміка.

Тема 13. ПРОГНОЗУВАННЯ МІГРАЦІЙНОЇ СИТУАЦІЇ (1 год.)

Види та методи прогнозування міграцій населення. Регресія. Метод ковзного середнього. Прогнозування міграційної ситуації в Україні та Волинській області (визначення ролі міграційної компоненти в динаміці загальної чисельності населення). Прогнози міжнародної міграції. Прогнози впливу міграції на демографічні процеси в Україні, країнах Європи і США. Міграція населення та проблеми економічної, соціокультурної безпеки країн. Вплив рівня життя на розміщення населення і його районні відмінності. Вплив природних умов на міграційну рухливість населення. Політична нестабільність і міграції населення. Вплив міграцій на демографічну структуру населення. Міграція населення і господарство. Міграція і відтворення населення. Міграція і етнічні процеси. Оцінка впливу мігрантів на соціально-економічний розвиток регіону.

5. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ теми	Назва теми	Кількість годин
Змістовий модуль I. Теоретико-методичні основи вивчення міграцій населення		
5.	Теорії та концепції міграційних процесів населення	2
Змістовий модуль II. Ретроспективний аналіз міграцій населення		
6.	Ретроспективний аналіз міграцій населення світу	2
7.	Ретроспективний аналіз міграцій населення України	2
8.	Ретроспективний аналіз міграцій населення Волинської області	2
Змістовий модуль III. Суспільно-географічна характеристика сучасних міграцій населення		
12.	Міждержавна трудова міграція.	2
	Всього	10

6. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ теми	Назва теми	Кількість годин
Змістовий модуль I. Теоретико-методичні основи вивчення міграцій населення		
1.	Місце і роль економічної та соціальної географії у дослідженні міграційних процесів населення	2
2.	Поняття „міграція населення”. Типізація міграцій населення	2
3.	Фактори, які впливають на міграції населення	2
Змістовий модуль III. Суспільно-географічна характеристика сучасних міграцій населення		
9.	Суспільно-географічна характеристика міграцій населення світу	2
10.	Суспільно-географічна характеристика міграцій населення України	2
11.	Суспільно-географічна характеристика міграцій населення Волинської області	2
13.	Прогнозування міграційної ситуації	2
	Всього	14

7. ТЕМИ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ

Проведення лабораторних робіт не передбачено

8. САМОСТІЙНА РОБОТА

Самостійна робота передбачає дослідження міграційних процесів певного історичного періоду України або макрорегіону світу. Результати дослідження представляються у вигляді реферату обсягом 10-15 с. Головні структурні елементи реферату: титульна сторінка (набрана на комп'ютері), план, основна частина, список літератури.

Орієнтовний перелік тем: *

1. Міграції населення періоду Великого переселення народів.
2. Работоргівля 15–19 ст., як особливий вид міграцій.
3. Міграцій кочових племен Великого степу та їх роль у історії України.
4. Розселення германських племен періоду раннього середньовіччя.
5. Розселення слов'янських племен періоду раннього середньовіччя.
6. Міграційні процеси в „епоху вікінгів” (8–11 ст.)
7. Етнічні міграції в епоху Великих географічних відкриттів.
8. Міграції як фактор формування населення Північної Америки (США, Канада).
9. Міграції населення періоду першої світової війни.
10. Створення світової колоніальної системи та її вплив на світові міграційні процеси.

¹ дозволяється самостійний вибір теми за умови узгодження її з викладачем

9. ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА

Індивідуальна робота передбачає комплексне суспільно-географічне дослідження міграційних процесів певної країни або макрорегіону України за наведеним нижче планом. Результати дослідження представляються у вигляді реферату обсягом 15-20 с. Головні структурні елементи реферату: титульна сторінка (набрана на комп'ютері), план, основна частина, список літератури. У рефераті обов'язково повинна бути присутня картосхема міграційної ситуації.

Реферат є теоретичною науковою роботою, яка містить узагальнений виклад певної проблеми по дисципліні, що вивчається. Тема реферату повинна бути сформульована достатньо вузько і відображати певний аспект міграції населення. Дозволяться самостійний вибір теми за умови узгодження її з викладачем.

Реферат повинен бути логічно структурований та побудований: чітка постановка проблеми, аргументація її актуальності (тобто обґрунтування вибору теми), представленість різних точок зору, переконливість висновків. Необхідно дотримуватися балансу між теоретичною і практичною частинами. В кінці повинні бути приведені власні висновки, пропозиції, рекомендації з даного питання.

Обсяг реферату, як правило, не повинен перевищувати 15-20 сторінок стандартного тексту (шрифт Times New Roman, розмір 14 пт, міжрядковий інтервал 1,5). В кінці повинен бути бібліографічний список джерел інформації на які в роботі зроблено посилання.

Реферат помітно виграє, якщо він доповнений авторськими схемами, картосхемами, таблицями, малюнками. Це свідчить про творчий підхід до завдання.

План

1. Загальна характеристика території. Її суспільно-географічне (транспортно-географічне) положення.
2. Коротка характеристика населення (етнічний склад, статеві, вікова, релігійна, освітня, соціальна структура та ін.).
3. Коротка ретроспективна характеристика міграційних процесів.
4. Загальна характеристика міграцій населення.
5. Внутрішні міграції населення.
6. Зовнішні (закордонні) міграції населення.
7. Урбанізаційні процеси (міграції село-місто, місто-село).
8. Участь країни у глобальному русі трудових ресурсів.
9. Міграційне районування (внутрішні відмінності у перебігу міграційних процесів).
10. Проблеми, зумовлені міграціями населення та шляхи їх вирішення.
11. Прогноз міграційної ситуації.

Орієнтовний перелік тем: *

1. Суспільно-географічна характеристика міграцій населення США.

² дозволяється самостійний вибір теми за умови узгодження її з викладачем

2. Суспільно-географічна характеристика міграцій населення Німеччини.
3. Суспільно-географічна характеристика міграцій населення Франції.
4. Суспільно-географічна характеристика міграцій населення Росії.
5. Суспільно-географічна характеристика міграцій населення Італії.
6. Суспільно-географічна характеристика міграцій населення Китаю.
7. Суспільно-географічна характеристика міграцій населення Польщі.
8. Суспільно-географічна характеристика міграцій населення Великобританії.
9. Суспільно-географічна характеристика міграцій населення Чехії.
10. Суспільно-географічна характеристика міграцій населення Індії.

10. ОЦІНЮВАННЯ

Загальна оцінка за курс складається як сума оцінок за кожен з трьох модулів: поточне тестування (аудиторні заняття, самостійна робота); контрольні роботи наприкінці кожного змістового модуля; індивідуальна робота впродовж семестру.

Оцінювання здійснюється за 100 – бальною шкалою ECTS. На оцінку завдань модуля 1 відводиться 32 бали, модуля 2 – 8 балів, модуля 3 – 60 балів.

Наприкінці вивчення курсу, формою підсумкового контролю є екзамен, який оцінюється від 0 до 60 балів. Студент, який впродовж семестру набрав більше 60 балів має право не складати екзамен. При цьому йому зараховуються бали, які набрані впродовж семестру, а оцінка виставляється на основі табл. 2.

Модуль 1 передбачає перевірку якості засвоєння теоретичного курсу, виконання практичних робіт безпосередньо на заняттях. Загальна кількість тем цього модуля становить 12 (4 – I змістовий модуль, 3 – II змістовий модуль, 5 – III змістовий модуль). Кожна з тем змістового модуля оцінюється від 0 до 12 балів. Перевідний коефіцієнт – 0,222.

Модуль 2 передбачає перевірку виконання студентами самостійних та індивідуальних завдань. Індивідуальна та самостійна робота студентів оцінюється від 0 до 4 балів. Таким чином, максимально можлива оцінка за виконання завдань модуля 2 становить 8 балів.

Обчислюється накопичена сума балів різних видів робіт по кожному змістовому модулю і підбивається загальна сума балів поточного тестування, яка не може перевищувати 40 балів.

Модуль 3 передбачає перевірку підсумкових знань і вмінь студентів шляхом написання контрольних робіт. Оцінка за модуль 3 виставляється за виконання студентом 3 контрольних робіт (по кожному із змістових модулів), які передбачають перевірку теоретичних знань та практичних навичок. Контрольні роботи оцінюються за 20-бальною шкалою. Максимально можлива оцінка за виконання завдань модуля 3 становить 60 балів.

Розподіл балів за модулями, змістовими модулями та темами відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл балів за модулями, змістовими модулями та темами

М I												М II		М III			Сума
32												8		60			
ЗМ I				ЗМ II				ЗМ III				СР	ІР	КР 1	КР 2	КР 3	
T1	T2	T3	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12	T13						
Перевідний коефіцієнт 0,222																	
12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	4	4	20	20	20	100

М – модуль, ЗМ – змістовий модуль, Т – тема, КР – контрольна робота, СР – самостійна робота, ІР – індивідуальна робота.

Таблиця 2

Шкала оцінювання

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення
90-100	Відмінно	A	відмінне виконання
82-89		B	вище середнього рівня
75-81		C	загалом хороша робота
67-74	Задовільно	D	непогано
60-66		E	виконання відповідає мінімальним критеріям
0-59		Fx	необхідне перескладання

11. ПИТАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Зміст дисципліни „Географія міграцій населення”, її об’єкт, предмет, мета і завдання.
2. Поняття „міграція населення”. Підходи до трактування поняття „міграція населення”.
3. Міграційний процес. Міграційний потік. Міграційна когорта.
4. Періоди дослідження міграцій населення у нашій країні.
5. Провідні науковці – дослідники міграцій населення в Україні.
6. Класифікації та типізації міграцій населення. Їх спільні та відмінні риси.
7. Стаціонарні (постійні) міграції.
8. Сезонні міграції.
9. Маятникові міграції.
10. Фактори, які впливають на міграції населення.
11. Класифікація факторів міграції Л. Л. Рибаківського.
12. Джерела даних (інформації) про міграційні процеси.

13. Переписи, як джерело даних про міграції населення.
14. Особливості поточного обліку міграцій населення в Україні.
15. Показники міграції населення. Абсолютні та відносні показники.
16. Показники міграції населення: коефіцієнти прибуття, вибуття, сальдо міграції.
17. Показники міграції населення: коефіцієнти валової міграції, ефективності, перевищення.
18. Методи вивчення міграційних процесів.
19. Головні теорії та концепції міграційних процесів населення світу.
20. Головні теорії та концепції міграційних процесів: гравітаційна теорія, теорія міграційних мереж.
21. Теорія трьох стадій міграційного процесу Л. Рибаківського.
22. Міграції населення світу найдавніших часів.
23. Міграції населення епохи великого переселення народів (2-7 ст. н.е.).
24. Міграції населення епохи вікінгів.
25. Міграції населення світу після Великих географічних відкриттів.
26. Міграції населення світу у XIX – на початку XX ст.
27. Міграції населення світу першої половини XX ст.
28. Міграції населення світу другої половини XX ст.
29. Давні міграції населення України.
30. Історико-міграційне районування території України.
31. Північно-Західна культурно-історична міграційна провінція.
32. Південно-Східна провінція культурно-історична міграційна провінція.
33. Південно-Західна провінція культурно-історична міграційна провінція.
34. I хвиля української еміграції (кінець XIX – початок XX ст.).
35. II хвиля української еміграції (міжвоєнний період).
36. III хвиля української еміграції (Друга світова війна та повоєнний період).
37. VI хвиля української еміграції (початок 90-х рр. XX ст.).
38. Українська діаспора та розселення українців у світі.
39. Східна українська діаспора.
40. Західна українська діаспора.
41. Міграції населення Волинської області: найдавніший період.
42. Міграції населення Волинської області: російський період (1795–1918 рр.).
43. Міграції населення Волинської області: міжвоєнний період (1918–1939 рр.).
44. Міграції населення Волинської області: Друга світова війна та повоєнний період (1939–1952 рр.).
45. Міграції населення Волинської області: друга половина XX ст. (до 1991 р.).
46. Головні тенденції сучасних міграційних процесів населення світу.
47. Нові типи мігрантів у світі: міграція висококваліфікованої робочої сили, „відтік мізків”, „відтік наречених”, „відтік м’язів”, „відтік талантів” та ін.
48. Вимушена міграція у світі. Біженці.
49. Сучасна міграційна ситуація у країнах ЄС.
50. Сучасна міграційна ситуація у Росії.
51. Сучасна міграційна ситуація у країнах Азії.

52. Сучасна міграційна ситуація у країнах Африки.
53. Сучасна міграційна ситуація у країнах Англо-Америци.
54. Сучасна міграційна ситуація у країнах Латинської Америци.
55. Поняття про міграційну політику. Основні типи міграційної політики.
56. Міграційна політика США.
57. Міграційна політика Франції.
58. Міграційна політика Німеччини.
59. Міграційна політика Великобританії.
60. Сучасні тенденції міграційних процесів в Україні.
61. Внутрішньорегіональні міграції населення України.
62. Міжрегіональні міграції населення України.
63. Міждержавні міграції населення України.
64. Регіональні відмінності перебігу міграційних процесів населення України.
65. Закордонна трудова міграція громадян України.
66. Вплив міграцій на трансформації чисельності і складу населення України.
67. Районування міграцій населення України.
68. Міграційні райони України за О. В. Позняком.
69. Загальна характеристика міграційних процесів населення Волинської області.
70. Територіальні відмінності міграційних процесів населення Волинської області.
71. Міждержавні міграції населення Волинської області.
72. Міжрегіональні міграції населення Волинської області.
73. Внутрішньорегіональні міграції населення Волинської області.
74. Районування міграцій населення Волинської області.
75. Глобалізація та міждержавний рух трудових ресурсів.
76. Передумови та чинники закордонної трудової міграції громадян України.
77. Географія української закордонної трудової міграції.
78. Негативні сторони закордонної трудової міграції.
79. Позитивні сторони закордонної трудової міграції.
80. Прогнозування міграційної ситуації.

12. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Гудзеляк І. Географія населення : навч. посібник / І. Гудзеляк. – Л. : Вид. центр. ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 232 с.
2. Зовнішні трудові міграції населення України / Е. М. Лібанова, О. В. Позняк. – К. : РВПС НАН України, 2002. – 206 с.
3. Ионцев В. А. Мировые миграции / В. А. Ионцев. – М. : Знание, 1992. – 64 с.
4. Малиновська О. А. Мігранти, міграція та Українська держава : аналіз управління зовнішніми міграціями : монографія / О. А. Малиновська. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – 236 с.
5. Методология и методы изучения миграционных процессов. Междисциплинарное учебное пособие / Под ред. Ж. Зайончковской, И. Молодиковой, В Мукомеля. – М. : Центр миграционных исследований, 2007, – 370 с.
6. Миграция населения в контексте социальных наук : Сборник программ учебных курсов по миграции / под. ред. И. Н. Молодиковой. – Смоленск : Маджента, 2005. – 370 с.
7. Міграційні процеси в сучасному світі : світовий, регіональний та національний виміри : понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика : енцикл. / за ред. Ю. Римаренка. – К. : Довіра, 1998. – 912 с.
8. Міграційні процеси в Україні : сучасний стан і перспективи : монографія / О. В. Позняк (наук. ред.). – Умань : СПД Сочінський, 2007. – 276 с.
9. Міграційні явища та процеси : поняття, методи, факти: довідник / В. С. Кравців, У. Я. Садова та ін. – Л. : ІРД, 2009. – 228 с.
10. Прибиткова І. М. Основи демографії : посібн. / І. М. Прибиткова. – К. : АртЕк, 1997. – 256 с.
11. Пуригіна О. Г. Міжнародна міграція : Навч. посіб. / О. Г. Пуригіна, С. Е. Сардак. – К. : ВЦ „Академія”, 2007. – 312 с.
12. Рыбаковский Л. Л. Региональный анализ миграций / Л. Л. Рыбаковский. – М. : Статистика, 1973. – 159 с.
13. Хомра А. У. Миграция населения : вопросы теории, методики исследования / А. У. Хомра. – К. : Наукова думка, 1979. – 144 с.
14. Юдина Т. Н. Миграция : словарь основных терминов : учеб. пособие для студ. вузов / Т. Н. Юдина. – М. : Изд-во РГСУ; Академический Проект, 2007. – 472 с.

Додаткова

15. Западнюк С. О. Аналіз науково-методичних підходів до суспільно-географічних досліджень міграції населення / С. О. Западнюк // Український географічний журнал. – 2007. – № 1. – С. 34–38.

16. Западнюк С. О. Ретроспективний аналіз міждержавних міграцій населення України (2000–2007 рр.) / С. О. Западнюк // Український географічний журнал. – 2008. – № 2. – С. 46–50.
17. Западнюк С. О. Суспільно-географічні фактори міграції населення / С. О. Западнюк // Український географічний журнал. – 2007. – № 3. – С. 40–45.
18. Малиновська О. А. Україна, Європа, міграція : міграції населення України в умовах розширення ЄС / О. А. Малиновська. – К. : Бланк-Прес, 2004. – 170 с.
19. Мезенцев К. В. Регіональне суспільно-географічне прогнозування : електронний підручник / К. В. Мезенцев. – К., 2008. – 136 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.geo.univ.kiev.ua/?d_id=275.
20. Миграция и денежные переводы : цифры и факты – 2011 : статистический справочник. Издание 2-е. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org/migration>.
21. Мир в цифрах – 2007. Карманный справочник / Пер. с англ. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2007. – 272 с.
22. Населення Волинської області у 2010 році / відп. за вип. А. П. Захарчук. – Л. : ГУС у Волинській області, 2011. – 37 с.
23. Оникиенко В. В. Комплексное исследование миграционных процессов. Анализ миграции населения УССР / В. В. Оникиенко, В. А. Поповкин. – М. : Статистика, 1973. – 160 с.
24. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
25. Пирожков С. Зовнішня міграція в Україні : причини, наслідки, стратегії / С. Пирожков, О. Малиновська, Н. Марченко. – К., 1997. – 127 с.
26. Пирожков С. И. Внешние трудовые миграции в Украине: социально-экономический аспект: монография / С. И. Пирожков, Е. А. Малиновская, А. У. Хомра. – К. : НИПМБ, 2003. – 134 с.
27. Пугач С. О. Деякі підходи до типізації міграцій у сучасній науковій літературі / С. О. Пугач // Науковий вісник ВНУ. Географічні науки. – 2008. – № 1. – С. 134–139.
28. Руденко Л. Г. Трудова маятникова міграція сільського населення прикордонних районів України / Л. Г. Руденко, Г. Г. Старостенко, О. У. Хомра // Український географічний журнал. – 1996. – № 4. – С. 42–47.
29. Рыбаковский Л. Л. Миграция населения : прогнозы, факторы, политика / Л. Л. Рыбаковский, отв. ред. Т. И. Заславская. – М. : Наука, 1987. – 199 с.
30. Юдина Т. Н. Социология миграции. Учеб. пособие для вузов / Т. Н. Юдина. – М. : Академический проект, 2006. – 272 с.

ЗМІСТ

1.	Опис навчального курсу.....	1
2.	Пояснювальна записка.....	1
3.	Структура залікового кредиту курсу.....	4
4.	Тематичний план змістових модулів.....	5
5.	Теми семінарських занять.....	11
6.	Теми практичних занять.....	12
7.	Теми лабораторних занять.....	12
8.	Самостійна робота.....	12
9.	Індивідуальна робота.....	13
10.	Оцінювання.....	14
11.	Питання для поточного та підсумкового контролю.....	15
12.	Рекомендована література.....	18

Навчально-методичне видання

Пугач Сергій Олександрович

Географія міграцій населення

Робоча навчальна програма курсу

Редактор *В. Й. Лажнік*

Коректор *Н. І. Пугач*

Верстка *С. О. Пугач*

Підписано до друку 22.11.2012. Формат 60x84/16
Ум. друк. арк. 1,08. Зам. № 148. Тираж 50
Папір офсетний. Гарнітура Times. Друк офсетний
Друк ПП Іванюк В. П. 43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 63
Свідоцтво Держкомінформу України
ВЛн № 31 від 04.02.2004 р.